

det kun var indre hjemme-politiske Grundlovsbestemmelser, som ændredes. Han forstaar derfor ikke, at det springende Punkt var, at den nærmere Forbindelse mellem Slesvig og Kongeriget end mellem Slesvig og Holsten, som bestod siden 1858, her befæstedes i Strid med Tilsagnene fra 1851—52. Men denne Tilstand havde Det Tyske Forbund selv tilvejebragt med Kravet om Fællesforfatningens Ophævelse for Holstens og Lauenburgs Vedkommende. Derfor forbigaar han ogsaa Halls afgørende Spørgsmaal til Lord Wodehouse under Pressionen i December 1863: Vil November-Forfatningens Ophævelse betyde Standsning af Forbundseksekutionen? hvad den engelske Udsending maatte besvare benægtende. Og dermed var Sagen klar for den danske Regering.

Dette berører dog kun en Enkeltlinje i Dr. Mosses Værk, som imidlertid maa paapeges i et dansk historisk Tidsskrift. Men Manglerne her rækker ikke ved Rigtigheden af hans endelige Konklusion, at »Bismarcks Værk var stort, men ikke overmenneskeligt« (S. 374). Derimod maa man tage Forbehold overfor en følgende Bemærkning om, at under de forhaandenværende »Omstændigheder vilde de Træk, Bismarck foretog, have meldt sig selv for enhver »konservativt indstillet« preussisk Statsmand«. Hans Korrespondance med Leopold v. Gerlach viser, at de ikke gjorde det for »enhver«. Og vilde den frygtagtige Friherre v. Schleinitz og den brøsigte Grev Albrecht v. Bernstorff virkelig have kunnet handle med den Blanding af Forsigtighed og Vovemod, som var Otto v. Bismarcks Kunst? — Man tvivler, men giver forøvrigt Dr. Mosse Ret i hans fundamentale Paastande.

Erik Møller.

Af professor i Köln *Theodor Schieder*, der har efterfulgt Ludwig Dehio i redaktionen af »Historische Zeitschrift«, foreligger der nu en lille samling af afhandlinger eller essays under titlen »*Staat und Gesellschaft im Wandel unserer Zeit. Studien zur Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*« (München. 1958. 207 sider). Som forf. i forordet siger, er afhandlingernes hovedemne forholdet mellem stat og samfund, den politiske forfatning og de sociale tilstande, et af den moderne verdens problemer, måske dens væsentlige problem. Skønt afhandlingerne hovedsagelig drøfter tyske forhold, undlader de heller ikke at tage hensyn til den almindelige udvikling i Europa (delvis Amerika). Den lille bog aflægger et smukt vidnesbyrd om forf.s store kyndighed og klare omdømme.

Samlingen indledes med den største — og med noter rigest forsynede — afhandling »Das Problem der Revolution im 19. Jahr-

hundert« (tidl. trykt i *Historische Zeitschrift*). Den går for så vidt ud over det 19. årh., da den ender med den russiske revolution i 1917 og fastslår, at revolutionsproblemet, som holdt hele det 19. årh. i ånde, ved den russiske stilles os på en helt ny, unægtelig langt uhyggeligere måde. – Flere af de andre afhandlinger eller essays omhandler de politiske partier, deres udvikling og stilling i samfund og stat. Jeg nævner »Die Krise des bürgerlichen Liberalismus«, »Die Theorie der Partei im älteren deutschen Liberalismus« og »Die geschichtlichen Grundlagen und Epochen des deutschen Parteiwesens«, alle afhandlinger, der læses med stor interesse.

Bogens 2 sidste stykker har særligt sigte til historikere. I stykket »Der Typus in der Geschichtswissenschaft« opponerer han til en vis grad mod gængs tysk historieopfattelse, der hævder, at videnskabens genstand er det individuelle, det singulære. Schieders betragtning hænger sammen med hans opfordring til nærmere forbindelse mellem historievidenskaben og de sociologiske discipliner. Den sidste afhandlings titel er »Erneuerung des Geschichtsbewusstseins« og indeholder en række fængslende synspunkter herfor. Det vil føre for vidt her at gå ind på disse. Jeg nøjes med at nævne hans fremhævelse af, at verdenspolitikken (hvad rumpolitikken vil betyde, får vel en stund stå hen?) må tilskynde os til en verdenshistorisk betragtning. Og så vil jeg endelig citere en udtalelse af ham på sidste side: »Det vilde være for dristigt at mene, at fordybelse i historien var i stand til at gøre os sunde, men måske evner den at løfte os ud over os selv, bringe os i berøring med verden, tilrette de målestokke, af hvilke vi lader vor dom og vor handling være bestemt. Måske lader den os genvinde vor indre frihed«.

H. H.-I.

I anledning af den fremstående tyske historiker, professor i Freiburg i Br. *Gerhard Ritters* 70-års fødselsdag den 6. april 1958 har hans »venner og elever« udgivet et festskrift, bestående af en række af hans egne afhandlinger samt en bibliografi over hans litterære virksomhed i årene 1910—58. Festskriftet er udsendt under titlen »*Lebendige Vergangenheit. Beiträge zur historisch-politischen Selbstbesinnung*« (München. 1958. 331 sider). I festskriftets smukke tilegnelse udtrykkes det ønske, at »die Früchte weiterer Schaffensjahre« vil føjes til Ritters allerede så righoldige produktion.

Af værkets 11 afhandlinger har næsten alle været trykt før.